

De sententia Dionysii

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐφρόνει ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν.

1.1 Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράψαι τὴν σὴν διάθεσιν ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἠδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. τὴν μὲν οὖν σὴν εὐλάβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονοῦσαν περὶ τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν, τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων. 1.2 οὐδὲν γὰρ οὐτ' εὐλογον οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας γραφῆς ῥητὸν ἐχούσης τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀεὶ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά, νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς πατέρας τετολμήκασι. καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν· οἱ γὰρ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ μελετᾶν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἶ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν 1.3 ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; ὃν γὰρ ἐὰν οὔτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἰρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, κἂν μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν ὡς περ λησταὶ τινες καὶ τὸν τρόπον ἄσεμνοι, οἱ ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἰδίους ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζονται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν ἑαυτοῖς καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

2.1 Εἰ μὲν οὖν θαρροῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι, προφερέτωσαν γυμνὴν τὴν αἴρεσιν καὶ δεικνύτωσαν ἐξ αὐτῆς εἴ τινα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχειν ἢ κἂν ἀνθρώπινον τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς ἀπολογία, εἰ δὲ μηδὲν τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιωπάτωσαν. 2.2 οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον ἔλεγχον καθ' ἑαυτῶν, ἀπὸ μὲν τῶν γραφῶν, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος», ὃν οὔτοι λέγουσιν οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, τοῦ δὲ Δαυὶδ ψάλλοντος ἐκ προσώπου τοῦ πατρός· «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν», ὃν οὔτοι λέγουσι κατ' ἐπίνοιαν εἶναι καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· «εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα», καὶ 2.3 ἐν ἑτέροις· «ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα». ποίαν παρρησίαν ἔξουσιν οὔτοι καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνην ὀφλήσουσιν ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων ῥήμασιν, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ κτίσμα τοῦτον, ἐν ᾧ τὰ κτίσματα γέγονε 2.4 καὶ συνέστηκεν; οὐδὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐτοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογία περιλείπεται. τίς γὰρ ἀνθρώπων ἢ Ἑλλήνων ἢ βάρβαρος, ὃν ὁμολογεῖ θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει κτίσμα λέγειν ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ; ἢ τίς ἀνθρώπων ἀκούσας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι θεόν, λέγοντος· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός», καὶ «ἐξη ρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν», τολμήσει κἂν εἰπεῖν ὅτι ὁ ἐκ καρδίας τοῦ θεοῦ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ἢ ὁ υἱὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; πάλιν δὲ τίς ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσε κύριον εἶναι καὶ σωτήρα, λέγοντος· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί», καὶ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἔσμεν», ἐπιχειρήσει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἦνωσε καὶ ἀμέριστα τετήρηκε;

3.1 Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες καὶ παρρησίαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίους καταψεύδονται τῶν εὐσεβῶν. ἀλλ' ἔδει πάντων αὐτοὺς ἐρήμους ὄντας καὶ συνορῶντας ἑαυτοὺς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμωμένους

μεταγινώσκειν μάλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πλάνης καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὐς οὐκ 3.2 ἴσασιν, ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. ἴσως δὲ τῆς τοιαύτης πανουργίας οὐ θελήσουσιν ἀποστῆναί ποτε· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καιάφαν ἐζήλωσαν, ὡσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι. καὶ γὰρ κάκεινοι τοσαῦτα τοῦ κυρίου πεποιηκότος ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι τε παρ' αὐτοῦ πάντα παρὰ τὰς γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες καὶ μὴ δυνάμενοι κἂν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον λέγοντες· «ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ», καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν 3.3 αὐτῶν ἐπικαλύπτειν. ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὠνησάν τι οὔτε οὔτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φυγεῖν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται. καὶ γὰρ κάκεινους ἐφ' οἷς παρηνόμουν ἤλεγξεν ὁ κύριος λέγων· «τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε», καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια διελέγξει, ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὔτ' ἐφρόνησεν οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν. ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου τὴν χριστομάχον ἐκληρώσαντο 3.4 μανίαν. μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθές, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἐτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνωσθεῖς ἀπε βλήθη τῆς ἐπισκοπῆς ὡσπερ οὔτοι τοῦ κλήρου μήτε αὐτὸς ὡς αἴρεσιν ἐκδικῶν ἐζήλωσε τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοίμηται καλῶς καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4.1 Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων τῶν καὶ τὸν κύριον ἀρνούμενων καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων καὶ πάντας Χριστιανούς ἐπιχειροῦντων ἀπατᾶν. ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταύτας ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἢ ματαιολογία δειχθῇ καὶ παύσωνται μὲν κἂν ὀψέ ποτε βλασφημοῦντες παρ' ἑαυτοῖς τὸν κύριον, ὁμολογήσωσι δὲ κἂν μετὰ τῶν στρατιωτῶν βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι 4.2 «ἀληθῶς οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστὶ» καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. φασὶ τοίνυν ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακάριον Διονύσιον εἰρηκεῖναι, ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ πατρὸς, ὡσπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡς ποίημα ὦν οὐκ 4.3 ἦν πρὶν γενῆται. ναὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ. ἀλλ' ὡσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτως καὶ ἐτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς, ἵνα ἐκ πασῶν καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἢ πίστις δειχθῇ τοῦ ἀνδρός· καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριῆρεις κατασκευάσαντος οὐκ ἐκ μιᾶς ἀλλ' ἐκ 4.4 πασῶν ἢ τούτου τέχνη κρίνεται. εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἢ λέγουσιν ἐπιστολὴν ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε, κατηγορεῖτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἴλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπὸ πτεύθῃ, ἔδει πάλιν αὐτοὺς μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς, ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς 4.5 ἀλήθειαν. καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτο ἂν τις αὐτόν, ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει, ἀλλὰ καὶ μάλλον 4.6 μαθῶν

τὴν αἰτίαν θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. οὐκοῦν εἰ μὴ παρ ἔργως ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· οὕτω γὰρ αὐτῶν ἢ τε συκοφαντία καὶ ἢ πονηρία τῆς προαιρέσεως δειχθήσεται. ἐπειδὴ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν ἢ αἰσχύνονται, λέγειν ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5.1 Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβύης τῆνικαῦτά τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς ἐπινοίαις, ὡς ὀλίγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέριμναν τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας. ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀνάμνησιν 5.2 δεῖαν ἐκείνων γράψαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος ἐκ τῶν εὐαγγελίων παραθέσθαι, ἵν' ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν υἱὸν ἠρνοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ πατρὶ ἀνεντίθεσαν, οὕτως οὗτος δείξας, ὅτι οὐχ ὁ πατὴρ ἀλλ' ὁ υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν πατέρα υἱόν, καὶ οὕτως λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγη θεότητα τοῦ υἱοῦ καὶ 5.3 τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ πατρὸς. αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτός, διὰ τοὺς οὕτως ἀναισχύντως θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

6.1 Τί τοίνυν ὅμοιον ἢ Ἀρείου αἴρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται πολλῆς οὔσης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐστὶν, ὁ δὲ καινῆς αἰρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος ἔγραψε Θαλίαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἤθεσι κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωσάτην, ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο 6.2 δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπεύθη καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς, οὐ γὰρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο. εἰ δὲ γράψας τὴν πρὸς Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν ὑπωπεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβληται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπευθέντα κατ' οἶκο 6.3 νομίαν ἔγραψεν. οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον βούλησιν. καὶ γὰρ καὶ ἰατρός πολὺ λάκις τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτός, ἐπιτίθησιν οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν. καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος οὗτος πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἦθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7.1 Εἰ δὲ ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης, αἰτιῶνται αὐτόν (αἱ γὰρ τῶν Ἄρειων ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι), τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· «ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ θεὸς δι' αὐτοῦ ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς οἶδατε, τοῦτον τῇ ὠρισμένῃ βουλῇ καὶ προ γνῶσει τοῦ θεοῦ ἔκδοτον διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλατε», καὶ πάλιν· «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἠγείρεν 7.2 ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής· τοῦ δὲ Παύλου ἐξῆ γουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας, ὅτι «μεταστῆσας ὁ θεὸς τὸν Σαοὺλ ἠγείρε τὸν Δαυὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου· τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν 7.3 γελίαν ἠγάγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν», καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· «τοὺς μένουσιν χρόνους τῆς ἀγνοίας

υπεριδών ὁ θεὸς τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἧ ἔμελλε κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν»· ἢ Στε φάνου τοῦ μεγαλομάρτυρος, ὅταν λέγῃ· «ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηνοιγμένους καὶ 7.4 τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ θεοῦ»; ὥρα γὰρ λοιπὸν αὐτοὺς ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ Ἀρείου ἐφρόνου· ἄνθρωπον γὰρ ἀπὸ Ναζαρετ καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8.1 Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' ἐπειδὴ τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἄνθρωπον ἤδεισαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι καὶ πλεον οὐδέν; μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὡς «ἀρχιτέκτονες σοφοὶ» καὶ 8.2 «οἰκονόμοι μυστηρίων θεοῦ» πεποιήκασιν καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὐλογον. ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι πλανηθέντες τε καὶ πλανήσαντες Ἑλληνας ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον μόνον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἔρχεσθαι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων, οὔτε δὲ θεὸν αὐτὸν οὐδὲ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευον, τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἵν' ὅλως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενομένων σημείων ἐληλυθέναι τὸν Χριστὸν λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ πίστιν αὐτοὺς ἀναγάγῃ δεικνύντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, 8.3 ἀλλὰ θεοῦ. ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν εὐθύς συνῆπτεν· «οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν», ἐν δὲ τῷ εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· «σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος», ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν καὶ κύριον 8.4 ἑαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων εἶναι. πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μὲν· «ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», Φιλιππησίοις δέ· «ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ». τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα καὶ ἴσα θεῷ καὶ κύριον καὶ ἐπίσκοπον ψυχῶν τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ ὅτι ἐν σώματι λόγος ἦν θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ πατρὸς, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς;

9.1 Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποιήκεν. ἐπειδὴ γὰρ εἶρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον, ἐπιστολὴν γράψαι καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ σωτῆρος εἰρημένα ῥῖψαι κατ' αὐτῶν, ἵνα τούτους ἀποσχοινίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν υἱὸν εἶναι τὸν πατέρα εὐκολωτέραν αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέγῃ λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτιμία καὶ ἀπαύγασμα 9.2 τοῦ πατρὸς. ἐν γοῦν ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων παρρησιάζεται ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. ὡς περ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ κυρίου (καὶ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος), ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θαύματος ἄξιοι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν, οὕτως οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν. εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα, καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων τὴν τοῦ σωτῆρος ἕνσαρκον παρουσίαν, δι' ἣν καὶ 9.3 ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. καὶ γὰρ ὡς περ λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὕτως μετὰ ταῦτα «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο», καὶ «ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος», ἡ δὲ παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε καὶ γέγονεν ὁ κύριος ἄνθρωπος. καὶ εἷς μὲν ἐστὶν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαινόμενος («ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο»), τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος

αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἰδίαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον 9.4 τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν. καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος οὐκ ἄγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης δια κρίνων κατ' ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται. ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος ὁ κύριος δείκνυσι τὸ μὲν κλαίειν τοῦ ἀνθρώπινου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς θεός, καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεικῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχίλιους, καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ λόγου.

10.1 Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν (ἄνθρω πίνως γὰρ ἐστὶν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ «ἐγὼ ἢ ἄμπελος, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός» καὶ τὸ «πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν» καὶ τὸ «ἔκτισε» καὶ «τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων»), οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί» καὶ τὸ «ὁ ἐμὲ 10.2 ἔωρακὼς ἔωρακε τὸν πατέρα». ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κάκεῖ ταῦτα γράφων ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ κυρίου. ὡς περὶ γὰρ «ἐν μορφῇ θεοῦ ὢν οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν» καὶ «πλούσιος ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς», οὕτως ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων εἰσὶ καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου 10.3 παρουσίας αὐτοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ λέξεις. ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦτα περὶ τοῦ σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· ὁ μὲν γεωργὸς ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα ὁμοούσια καὶ συγγενῆ καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἄμπελος. ἔστι δέ, ὡς εἶπεν ὁ 10.4 κύριος, «αὐτὸς ἢ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα». εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστὶν ἡμῖν ὁ υἱὸς καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ πατρὸς, ὡς περὶ καὶ ἡ ἄμπελος τοῦ γεωργοῦ, εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς παρ' ὃ ἔσμεν ἡμεῖς, κάκεῖνος μὲν λόγος τοῦ πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν καὶ τοῦ Ἀδάμ ἔσμεν ἔκγονοι, οὐκ ὀφείλει τὸ ῥητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι τοῦ λόγου, ἀλλὰ λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν, ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ σωτὴρ· «ἐγὼ ἢ ἄμπελος, 10.5 ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός». ἡμεῖς γὰρ τοῦ κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἔσμεν καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· «ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου». καὶ ὡς περὶ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ κυρίου ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κάκεῖνο ρίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. ὁ δὲ πατὴρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ λόγου τὴν ἄμπελον, ἣτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ σωτῆρος, καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῖν ἠτοίμασε, καὶ «οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν κύριον, εἰ μὴ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτόν».

11.1 Ταύτην δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐρμηνείαν ἔχοντος ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτως λεγομένης ἀμπέλου γράφεσθαι «πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν», καὶ «τοσοῦτω κρείττων γε νόμος τῶν ἀγγέλων» καὶ τὸ «ἔκτισεν». ὅτε γὰρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου σῶμα, τότε καὶ ἐκτίσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις· ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε κρείττων τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων ἢ 11.2 ἴσος αὐτῶν φαίνεται. ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωσέως ἔφησε·

«τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων»· «διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη»· «διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» καὶ τοῦ πνεύματος ἡ χορηγία. καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν καὶ μέχρι Βηρσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, νῦν δὲ «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν» καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα γινώσκουσιν. ἄνθρω πίνως ἄρα περὶ τοῦ σωτήρος ἐκεῖνα γέγραπται καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως.

12.1 Ἄρ' οὖν, ὡς οἱ χριστομάχοι θρυλοῦσι, Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ υἱοῦ γράφων καὶ λέγων οὕτως ποίημα αὐτὸν ἕνα τῶν ἀνθρώπων ἔλεγεν αὐτὸν εἶναι; ἢ λέγων μὴ εἶναι τὸν λόγον ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται καὶ δύναται δι' αὐτῶν βοῆσαι κατὰ τούτων λέγων· οὐκ εἰμι τῆς αὐτῆς 12.2 ὑμῖν δόξης, ὡς θεομάχοι, οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἀρείου παρέσχεν εἰς ἀσέβειαν. ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνα καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων ἐμνήσθη τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν τοιούτων ἄλλων ῥητῶν, ἵνα τὰ ἀνθρώπινα τοῦ κυρίου δείξας πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, ὅτι ὁ πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς οὐκ ἔστιν ἄμπελος, οὕτως οὐκ ἔστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ πατήρ ἀλλ' ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος δὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος ἄμπελος ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. ταῦτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἔγραψα ἐπιστολήν, πρὸς δὲ τὴν ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἐτέρας ἐπιστολάς τὰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀντιτίθημι, ἵνα γνῶσιν οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν καὶ 12.3 τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθὴν μου φρόνησιν. ἔδει μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου, «πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσιν ἐστί καὶ ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν». ἐπειδὴ δὲ μὴ μαθόντες τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πεπτώκασιν εἰς ἀσέβειαν καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι νομίζουσιν εἶναι καὶ τὰ ὀρθὰ στρεβλὰ καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς, ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν πρὸς πλείονα κατάγνωσιν τῶν αἰρετικῶν. ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονοῦμεν καὶ γράφομεν.

13.1 Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη. Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει καὶ ζήλῳ τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολήν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀδελφῶν φρονούντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτόν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνήλθον πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ 13.2 παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης. κάκεῖνος ἀκούσας ἔγραψεν ὁμοῦ κατὰ τὰ τῶν Σαβελλίου δοξαζόντων καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἀρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας, ἴσῃ καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ 13.3 θεοῦ λόγον. ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτὸς καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας. ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν θεομάχων κατανόει καὶ πῶς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν. Διονυσίου γὰρ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ δείκνυται μὴ νῦν πρῶτον ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν χριστομάχων Ἀρειανῶν ἢ αἴρεσις. ἔπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς,

φαίνεται καὶ αὐτὸς μήτε οὕτως φρονήσας, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, μήτε ὄλως τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

14.1 Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν τὸ καὶ μόνον ἀπολογήσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλή κασιν. οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπευθή· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη τί ἕτερον ποιεῖ ἢ λύει μὲν πᾶν ἔγκλημα ὑποπευθέν κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας τοὺς Ἀρειομανίτας; ἵνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε πλέον αἰσχυρθῶσιν οὗτοι, φέρε σοὶ καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ 14.2 παραθῶμαι. γνώση γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακὸφρονές εἰσιν, ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστὶ. πρῶτον μὲν οὖν ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας ἐπέγραψεν ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολήν· τοῦτο δὲ τί ἐστὶν ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται δεικνὺς ὅτι μὴ ὡς Ἄρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτός, ἀλλ' ὅτι τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ κυρίου μνησθεὶς οὐκ ἠγνόει τοῦτον εἶναι 14.3 λόγον καὶ σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ πατρὸς; ἔπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὀλοκλήρους λέγοντας ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις καὶ ὡς μὴ καλῆ συνειδήσει ἀλλὰ πονηρᾷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι· τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν ἐπιστολάς. ἡ δὲ τοιαύτη μέμφει αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἠγεῖται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν ἢ ὅτι τὰ τοῦ Παύλου φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. 14.4 ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν εἰρημένων ἀπαντῶν πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει, καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὀλοκλήρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονύσιον «οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ θεὸς πατήρ, οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ υἱός, ἀλλ' ὁ μὲν θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, οὐ γὰρ αἰδὶός 14.5 ἐστὶν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγένονεν», ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων, ἅπερ ἡ ζητῶν ἐξετάζει ἢ συλλογιζόμενος συνάγει ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει ἢ τοὺς κατειρηκότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρεῖς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας μεθ' ἕτερα οὕτως·

15.1 «Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ». καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἐξῆς· «αἰεὶ τὸν «Χριστὸν εἶναι, λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, οὐ γὰρ δὴ τούτων ἄγονος ὢν ὁ θεὸς «εἶτα ἐπαιδοποιήσατο, ἀλλ' ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ υἱὸς ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι». 15.2 καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· «ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς αἰδίου» πάντως «καὶ αὐτὸς αἰδὶός ἐστιν. ὄντος γὰρ αἰεὶ τοῦ φωτὸς δῆλον ὡς ἐστὶν αἰεὶ τὸ ἀπαύγασμα. «τούτῳ γὰρ καὶ ὅτι φῶς ἐστὶ τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζειν 15.3 «εἶναι. πάλιν γὰρ ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. εἰ ἐστὶν ἥλιος, ἔστιν αὐγή, ἔστιν «ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. εἰ μὲν οὖν αἰδὶος ὁ ἥλιος, «ἄπαυστος ἂν ἦν καὶ ἡ ἡμέρα, νῦν δὲ (οὐ γὰρ ἐστὶν) ἀρξάμενος τε ἤρξατο καὶ παύσεται. ὁ δὲ γε θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς οὔτε ἀρξάμενος οὔτε λήξον ποτε. οὐ «κοῦν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς προ «φαινόμενον αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ λέγουσα σοφία «ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν 15.4 «δὲ ἠυφραίνομένη ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ». καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· «ὄντος οὖν αἰωνίου τοῦ πατρὸς αἰώνιος ὁ υἱὸς ἐστὶ, φῶς «ἐκ φωτὸς ὢν· ὄντος γὰρ γονέως ἔστι καὶ τέκνον. εἰ δὲ μὴ τέκνον εἶη, πῶς καὶ τίνος εἶναι 15.5 «δύναται γονεύς; ἀλλ' εἰσὶν ἄμφω καὶ εἰσὶν αἰεὶ». εἶτα πάλιν προστίθησι ταῦτα·

«φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ θεοῦ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. πνεύματος δὲ ὄντος («πνεῦμα «γάρ, φησὶν, ὁ θεός»), ἀναλόγως πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέλεκται· «ἀτμὶς γάρ, φησὶν, 15.6 «ἐστὶ τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως»». καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησί· «μόνος δὲ ὁ υἱὸς «ἀεὶ συνὼν τῷ πατρὶ καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὢν ἐκ τοῦ πατρὸς».

16.1 Ταῦτα εἰ μὲν ἀμφιβόλως εἴρηται, χρειάν εἶχε τοῦ ἐρμηνεύοντος, ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὀδόντας ὀρῶν τὴν αἴρεσιν αὐτοῦ καταστρεφομένην ὑπὸ Διονυσίου καὶ ἀκούων, ἄπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν καὶ ὁ υἱὸς οὐχ ἀπλῶς αἰδιδίος ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς αἰδιδίου ὄντος 16.2 αἰδιδίος ἂν εἴη καὶ ὁ υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. οἱ δὲ κἂν μόνον ὑπονοήσαντες Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν κατατιθέσθωσαν τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. ποία γὰρ κοινωνία τούτοις ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἀρείου λέγοντος· οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· «ὁ δὲ γε θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λήξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται 16.3 καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς προφαινόμενον αὐτοῦ;» καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑποψίαν τῶν λεγόντων, ὅτι πατέρα λέγων ὁ Διονύσιος οὐκ ὀνομάζει τὸν υἱὸν καὶ πάλιν υἱὸν λέγων οὐκ ὀνομάζει τὸν πατέρα, ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀποκρίνεται καὶ δυσωπεῖ τούτους λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17.1 «Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ «πλησίον. πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν υἱόν, ἐσήμανα καὶ τοῦτον ἐν τῷ πατρὶ· «υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ μὴ προειρήκειν τὸν πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ υἱῷ προεἰληπτο. «ἅγιον πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἦκεν ἐφήρμοσα. οἱ δὲ οὐκ ἴσασι, ὅτι μήτε ἀπηλλοτριῶται πατὴρ υἱοῦ ἢ πατὴρ, προκαταρκτικὸν γὰρ ἐστὶ τῆς «συναφείας τὸ ὄνομα, οὔτε ὁ υἱὸς ἀπώκισται τοῦ πατρὸς. ἢ γὰρ πατὴρ προσηγορία «δηλοῖ τὴν κοινωνίαν, ἔν τε ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐστὶ τὸ πνεῦμα μήτε τοῦ πέμποντος μήτε 17.2 «τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι. πῶς οὖν ὁ τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι «μεμερίσθαι ταῦτα καὶ ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων οἴομαι;» καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει λέγων· «οὔτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν «τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα».

18.1 Εἶτα καὶ αἰτιωμένων αὐτὸν ὡς ἓνα λέγοντα τῶν γενητῶν εἶναι τὸν υἱὸν καὶ μὴ 18.1 ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιούτους διελέγχει λέγων· «πλὴν ἐγὼ γενητὰ τινα καὶ ποιητὰ τινα φήσας νοεῖσθαι τῶν μὲν τοιούτων ὡς «ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα, ἐπεὶ μήτε τὸ φυτὸν <ταυτόν> ἔφην 18.2 «τῷ γεωργῷ μήτε τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος. εἶτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφουεστέροις «ἐνδιέτριψα καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων ποικίλα προσεξευρών τεκμήρια, «ἄπερ καὶ [σοὶ] δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὁ προφέρουσιν ἔγκλημα, «κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ. εἰ γὰρ καὶ «τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὐρηκέναι μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν ἁγίων γραφῶν, ἀλλὰ «γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. καὶ «γὰρ ἀνθρωπεῖαν γονὴν παρεθέμην δῆλον ὡς οὔσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς «μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον 18.3 «ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα. καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις «οὐκ ἔχω προκομίσει· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης ἂν «ἔπεμψα τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα «προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ

σπέρματος ἢ ἀπὸ «ρίζης ἀνελθὸν ἕτερον εἶναι τοῦ ὄθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὅμο «φυές. καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον σχῆμα καὶ ὄνομα μετεληφέναι· μήτε «γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρχειν «καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἰονεῖ πατέρα εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. 18.4 «ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὄραν γεγραμμένα, ἀλλ' οἰονεῖ τυφλώττειν ὑπο «κρίνονται· τοῖς δὲ δυσὶ ῥηματίοις ἀσυνθέτοις καθάπερ λίθοις μακρόθεν ἐπιχειροῦσιν «με βάλλειν ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων «οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων 18.5 «δηλώματα». ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ φησί· «ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη καὶ ὡσπερ ποταμὸς «ἀπὸ πηγῆς ἔρρευσε καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέστου λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη».

19.1 Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψηφίσεται τῶν ὑπονοούντων Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν; ἰδοὺ γὰρ διὰ τούτων φανερώς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἴρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. τὸ μὲν γὰρ «οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ» καὶ τὸ «ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν» ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυγασματος λόγῳ καὶ λέγων, ὅτι τούτου ὁ πατήρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος, τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων αὐτῶν ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς καὶ βλαστὸν ἀπὸ ρίζης καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως καὶ φῶς ἐκ φωτὸς καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζει καὶ διαιρεῖν αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ θεοῦ διαβάλλει λέγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ ἀμείωτον τὴν τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιοῦσθαι, τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν υἱὸν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀντικρυς πατεῖ λέγων ὁμοούσιον 19.2 εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν, πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον ἑαυτῶν εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιβομβοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ 19.3 ὁμοούσιον. εἰ γὰρ Διονύσιός ἐστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος· εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρησθαι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον θρυλοῦσιν ὡς τὰ αὐτῶν φρονοῦντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολάς γραψας τοὺς μὲν κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ διελέγχει ψευδομένους, τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γενητὸν τὸν λόγον παρακρούεται, ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ τοῦτο φησιν εἰρηκέναι πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν ἀλλ' ὁ υἱὸς ὁ τὸ γενητὸν καὶ κτιστὸν καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ υἱός.

20.1 Ἀμέλει ἐπειδὴ προελήφθη γράψαι τὰς τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαίρειν, παρὰ δὲ τῶν ἀκούοντων συνείδησιν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος κρίνωσι, καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. ἔφησε γοῦν καὶ αὐτὸς ὅτι «τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον τὰ παραδείγματα τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ προσφυστέρους ἐνδιέτριψα καὶ πλέον 20.2 διεξήλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων». ὁ δὲ τοῦτο λέγων δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν αἰδίδιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἢ περ γενητὸν. ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ αἰδίδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ πατρὸς, διαβεβαιοῦται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς λέγων· «εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὗρον ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν γραφῶν τὸν νοῦν 20.3 συναγαγόν, ἔγνωσα ὅτι υἱὸς ὢν καὶ λόγος οὐ ξένος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς». ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα οὐδὲ ποιήμα φρονεῖ τὸν υἱὸν εἶναι (καὶ γὰρ

καὶ ἐν τούτῳ τεθρυλήκασιν αὐτόν), οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησὶν· «ἐὰν δέ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν «ἀπάντων ποιητῆν τὸν θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴηταί με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, «ἀκουσάτω μου πρότερον πατέρα φήσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς προσγέγραπται. «μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν πατέρα ποιητῆν ἐπαγήοχα· καὶ οὔτε πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητῆς, «εἰ κυρίως ὁ γεννήσας πατὴρ ἀκούοιτο (τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προση «γορίας ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπεξεργασόμεθα), οὔτε ποιητῆς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης «ποιητῆς λέγοιτο. παρ' Ἑλληνισι γὰρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· «καὶ ποιητὰς ὁ ἀπόστολος εἶπε νόμου· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ «καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ θεός· «ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν»».

21.1 Ἔστιν ἀληθῶς ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ θείου λογίου λέγοντος· «οὗ ἔὰν στραφῆ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεται». ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσε βεῖς ἀφανίζονται μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. φανερώς μὲν γὰρ διδάσκει μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα τὸν υἱόν. αἰτιᾶται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς δια βάλλοντας αὐτόν ὡς εἰπόντα ποιητῆν τὸν θεόν, ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτόν πρότερον πατέρα τὸν θεόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς προσγέγραπται. τοῦτο δὲ λέγων δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν υἱόν, μηδὲ ποιητῆν ἀλλὰ πατέρα τοῦ ἰδίου λόγου τὸν θεόν εἶναι. καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητῆν εἶπε τὸν θεόν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενός φησι μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον. εἰρηκέναι γὰρ ποιητῆν φησι διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε γεννητῆν οὔσαν αὐτὴν 21.3 ὁ λόγος. εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ λόγου τις ὑπονοήσοι τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἔπρεπεν αὐτοὺς ἀφιλονείκως ἀκοῦσαι· «ὡς γὰρ οὐ ποίημα φρονῶ τὸν λόγον, καὶ οὐ ποιητῆν «ἀλλὰ πατέρα τὸν θεόν αὐτοῦ λέγω. κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπω ποιητῆν τὸν θεόν διηγού «μενος περὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογήσασθαι δυνατόν. ποιητὰς γὰρ τῶν ἰδίων «λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασὶ καίτοι πατέρας ἑαυτοὺς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων. «ἢ δὲ θεία γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματων ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς «νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα.» ὥστε πανταχόθεν τὸν μὲν υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς ἀρειανῆς κακοδοξίας ἀποδείκνυσι.

22.1 Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτως λέγοντος· σύνεστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρί, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων διεστάναι, καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν υἱὸν τῷ πατρί, ἀφ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ υἱός, ἐξ ἐκείνου καὶ πατέρα τὸν θεόν εἰρησθαι καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. ἀλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονεύετω τῶν προειρημένων 22.2 καὶ ὄψεται Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. λέγων γὰρ· «οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατὴρ», καὶ πάλιν· «ὁ δὲ γε θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λήξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενές, προφαινόμενον αὐτοῦ»· ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ρίζης καὶ τοῦ βλαστοῦ καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀτμίδος καταισχύνει τοὺς χριστομάχους τάναντία θρυλοῦντας κατ' αὐτοῦ. 23.1 Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἀρειὸς καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ ῥημάτιον ὡς ἐκ κοπρίας καὶ προστίθισιν, ὡς ἄρα «ὁ λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ θεῷ λόγος, οὗτος δὲ ὁ κύριος ξένος μὲν καὶ ἀλλότριός ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, κατ' ἐπίνοίαν δὲ μόνον λέγεται λόγος καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος υἱὸς ὡς κτίσμα», καὶ τοιαῦτα λέγων ἀυχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς καὶ ἐν τούτοις ἔχων ὁμόδοξον τὸν

Διονύσιον, ὄρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου 23.2 κακονοίαις. γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως: «προεῖρηται μὲν οὖν, ὅτι «πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ἐστὶν ὁ θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχεόμενος ὁ υἱὸς «ἀναγράφεται. ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος καί, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἶπεῖν, ἀπὸ καρδίας «διὰ στόματος ἐξοχετεύεται, ἕτερος γινόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου ὁ διὰ γλώσσης νοῦς «προπηδῶν. ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμψας καὶ ἔστιν οἶος ἦν, ὁ δὲ ἐξέπτη προπεμφθεὶς «καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἐστὶν ἐκάτερος ἐν ἐκατέρῳ ἕτερος ὢν θατέρου, καὶ «ἐν εἰσιν ὄντες δύο. οὕτω γὰρ καὶ ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέχθησαν εἶναι.» 23.3 ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ οὕτως λέγει· «ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεῦγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ «τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης· «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν», καὶ ἔστι «μὲν ἐκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχῶς τόπον, ὁ μὲν «ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν «διεστήκασιν οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται οὐδέ ἐστιν οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος οὔτε «ἄνους ὁ λόγος, ἀλλ' ὅ γε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ φανείς καὶ ὁ λόγος δείκνυσι τὸν «νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ ὁ μὲν νοῦς ἐστὶν οἶον λόγος ἐγκείμενος, ὁ δὲ λόγος νοῦς 23.4 «προπηδῶν. καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς «ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς ἐνὶ «δρῦεται συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἶον πατήρ ὁ νοῦς τοῦ λόγου ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ, «ὁ δὲ καθάπερ υἱὸς ὁ λόγος τοῦ νοῦ, πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον ἀλλ' οὐδὲ ἕξωθεν «ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. οὕτως ὁ πατήρ, ὁ μέγιστος καὶ «καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν υἱὸν λόγον ἐρμηνέα <καὶ> ἄγγελον ἑαυτοῦ, ἔχει».

24.1 Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος ἢ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν ὁ ἀμαθής. οὐκ ἂν γάρ, εἶπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλοιδόρει διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖσος. χριστομάχος γὰρ ὢν οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονούντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος προεῖρηκεν· «εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, 24.2 καὶ ὑμᾶς διώξουσιν.» ἢ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διο νύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογεῖτωσαν· γραψάτωσαν τὴν ἅμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν, καὶ ἅμα ὁμολογεῖτωσαν καὶ ἅπερ εἶπεν ἀπολογούμενος τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸ αἰδίδιον καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον τὴν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν καὶ τὰ ἄλλα, ἵνα κἂν ἐκ τῆς διαφορᾶς γνῶσιν, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος εἴρηκε, καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρῶσιν ἅπερ κατ' αὐτῶν τούτων 24.3 ἐφρόνησαν. τί γὰρ κἂν ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἀρείου κακῶν ἢ Διονυσίου πίστις; οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει λόγον τοῦ θεοῦ; καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει, ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν καὶ ποταμὸς πρὸς 24.4 τὴν πηγὴν. εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι καὶ τειχίσας διελεῖν ἢ τὸν ποταμὸν ἑτεροούσιον εἶπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι ἢ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾷ διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἶπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτός, μαινέσθω μετὰ Ἀρείου. ὁ γὰρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι φανήσεται. εἰ δὲ ἀδιαίρετα ταῦτα οἶδεν ἢ φύσις καὶ τὸ τούτων γέννημα ἴδιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἔτι λοιπὸν φρο νείτω μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων αὐτοῦ θαυμαζέτω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

25.1 Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ θεῷ λόγον καὶ ἄλλον, περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος», καὶ ἄλλην μὲν ἴδιαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ ἀπόστολος «Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία», πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν, ὅρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ γράφει περὶ τούτων οὕτως· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος»· ἀλλ' οὐκ «ἦν λόγος ὁ τὸν λόγον προέμενος· «ἦν γὰρ ὁ λόγος πρὸς τὸν θεόν». «σοφία γεγέννηται» «ὁ κύριος· οὐκ ἦν οὖν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνεῖς· «ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησίν, ἢ προσέχει 25.2 «ρεν». ἀλήθειά ἐστὶν ὁ Χριστός· «εὐλογητὸς δέ», φησίν, «ὁ θεὸς τῆς ἀληθείας».» ἐν ταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀνατρέπει καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἰρέσεις ἴσας ἐν ἀσεβείᾳ δείκνυσιν. οὔτε γὰρ λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ λόγου πατὴρ οὔτε ποιήμα ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα, πάλιν τε οὐκ ἔστι πατὴρ ὁ προελθὼν λόγος οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἐστὶν οὗτος λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ πατρὸς υἱός, ἀληθινὸς καὶ 25.3 φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν ἐν αὐτῷ καὶ αἰδίως καὶ ἀδιαίρετως ὢν ἐξ αὐτοῦ. οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθειά ἐστὶν ὁ κύριος καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλης σοφίας δεύτερος, ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι, δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκεν ὁ πατήρ. καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γεννητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας, δι' αὐτοῦ τε γνωρίζεται, οἷς ἂν ἐθέλη, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ θεοῦ λόγον καὶ Διονύσιος, 25.4 αὕτη τοῦ Διονυσίου ἢ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα δυνάμενα παρασχεῖν σοὶ μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλεῖον προστιθέναί, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. ἐν πᾶσι γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον, δι' ὧν ἔγραψεν, ἠλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26.1 Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δείκνυται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴ οὐ φαύλη διανοία, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δείκνυσι. καὶ ἔστιν ἀληθῶς τύπος οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβελλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιοῦτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν (ὅτι λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ἐστὶν ὁ υἱός, καὶ ὅτι «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμεν», ἵνα μὴ τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἑαυτῶν τὰ τοιαῦτα πορίσωνται ἀκούοντες, ὅτι «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμεν», καὶ· «ὁ ἐμὲ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα»), ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ σωτῆρος προβάλλειν, ὥσπερ αὐτὸς πεποιήκεν, οἷά 26.2 ἐστὶ τὸ πεινῆν, τὸ κοπιᾶν καὶ ὅτι ἄμπελος καὶ ἠῦχετο καὶ πέπονθεν. ὅσω γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσοῦτω δείκνυται μὴ ὁ πατήρ γενόμενος ἄνθρωπος. ἀνάγκη γὰρ καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ κυρίου εἶναι καὶ γεωργὸν καὶ εὐχομένου αὐτοῦ εἶναι τὸν ὑπακούοντα καὶ αἰτοῦντος αὐτοῦ εἶναι τὸν διδοῦντα. τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν, ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ὑπακούων καὶ ἄλλος 26.3 ἢ ἄμπελος καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενοῦντα τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς λέγεται ῥητά, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἦν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὔσης γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησίν, ὁ λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ πατρὸς, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ πατήρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ. τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι, ἵνα δειχθῇ ὅτι οὐκ ἄλλου ἀλλ' αὐτοῦ 26.4 ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὔσης ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ πατήρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου λόγος ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ πατρί. οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος

έτοιμότερον διδάξει, ὅτι ὁ λόγος καὶ σοφία, υἷος καὶ δύναμις, ἀπαύγασμα, χαρακτήρ. ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν νοεῖν, ὅτι τοῦ λόγου ὄντος εἶναι δεῖ καὶ τὸν πατέρα τοῦ λόγου καὶ σοφίας οὐσης εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος εἶναι καὶ τὸ φῶς, καὶ οὕτως εἶναι τὸν υἷον καὶ τὸν πατέρα ἓν.

27.1 Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε. καὶ γὰρ ὡσπερ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτήρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαίνοντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι χρή τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἵνα μὴ καὶ οὗτοι τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ κυρίου παρεξηγούμενοι νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. 27.2 ἂν δὲ διδαχθῶσιν καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσκονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, διακρινούσι λοιπὸν καὶ οὗτοι 27.3 τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ τῆς θεότητι ἀρμόζοντα. τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δειχθέντος ἐξ ὧν ἔγραψεν εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; τίνος ἄρα πάλιν ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων καταψεύδονται; ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν ζητεῖν 27.4 ἔρεισμα καὶ μὴ εὐρίσκοντας καταψεύδουσθαι λοιπὸν τῶν πατέρων. ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πιστεύσει, κἂν βιάσωνται συκοφαντεῖν. κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φθέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. τίς οὖν ἔτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμών, Χριστιανούς ὀνομάσειε καὶ μὴ μᾶλλον διαβολικούς; ἵνα μὴ μόνον χριστομάχοι ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσεβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσι. τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν ὠφελήσει, ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πεπλανημένων οὕτως εὐχεσθαι.